

ADATRECHTBUNDELS

BEZORGD DOOR DE COMMISSIE VOOR HET ADAT-
RECHT EN UITGEGEVEN DOOR HET KONINKLIJK
INSTITUUT VOOR DE TAAL-, LAND- EN VOLKEN-
KUNDE VAN NEDERLANDSCH-INDIË

XVII: CELEBES

'S-GRAVENHAGE, MARTINUS NIJHOFF, 1919

SERIE O.
HET TORADJA-GEBIED.

N°. 9.

GEGEVENS OVER ADATRECHT UIT DEEL III VAN ADRIANI EN
KRUYT: DE BARE'E-SPREKENDE TORADJA's (1914).

Traditioneele beeldspraak is in het Bare'e vastgelegd in de termen waarmede men beboetingen aanduidt. Deze terminologie heeft zich vroeger sterk kunnen ontwikkelen, omdat het beboetingswezen eene hooge vlucht had genomen, totdat het Ned. Ind. Gouvernement er een eind aan heeft gemaakt. De naam der boete duidt vaak op schilderachtige wijze aan, wat men met de beboeting wil bereiken. Zij wordt nu eens voorgesteld als een middel tot verbetering, opdat de beboete niet voor de tweede maal zijn misdrijf zal plegen, dan eens als een middel om het hart van den beleedigde weder gunstig te stemmen; ook wordt zij wel genoemd bij den naam van het misdrijf wat dan beteekent: „vergoeding voor het doen van dit of dat“. De benamingen dezer boeten zijn vast, het zijn juridische kunsttermen geworden. Hier volgen eenige voorbeelden:

torobaka edja „(wegens) het omkeeren der trap“, de boete die een man betaalt als hij eene vrouw, van wie hij zich heeft laten scheiden, weder wil trouwen. Hij heeft de trap voor haar omgedraaid, wij zouden zeggen: haar de deur voor den neus dichtgegooid. De trap is een boomstam, waarin treden zijn gekapt aan de eene zijde. Draait men de trap om, dan komt de achterzijde boven, die nog geheel rond is. Men draait de trap om voor iemand wien men den toegang weigert.

pojoeë ntomponja „(om te verkrijgen) het zitten der scheiding“, de boete, of het geschenk, dat de eene echtgenoot geeft aan de andere, om hem of haar in een scheiding te doen bewilligen. Het begrip „zitten“ is voor den Toradja vaak synoniem met ons „vaststaan, zeker, onherroepelijk doen zijn“. Zoo noemt men „iemand doen zitten wegens zijn schuld“, iemand eene vaste verblijfplaats aanwijzen, totdat hij zijne schuld zal hebben betaald, bv. door hem tot pandeling te nemen. Het „zitten“ der scheiding is dus het vaststaan daarvan.

bolea ntjombori „het openstaau, eene gaping vertoonen van het gezin“, is een andere benaming voor dezelfde zaak. Zoo lang het huwelijk nog duurt, is het gezin mainti „vast, gesloten“; door de boete wordt het als een pak dat niet sluit, een omhulsel dat eene gaping vertoont.

rintji kajoepa „(om te verkrijgen) het afscheuren der nagels“. Als een man buiten toestemming zijner vrouw eene tweede vrouw neemt, heeft zij het recht hem te krabben, of op andere wijze toe te takelen. Neemt zij echter een verzoeningsgeschenk van den man aan, dan verkrijgt deze daarmede, dat zij hare nagels afscheurt, afziet van wraakoefening.

wentje ntida „(ter verkrijging van) het verschuiven der grenzen“, de boete betaald voor het huwen van eene vrouw die, naar Toradjasche stamboom-berekening behoort tot een ouder of jonger geslacht dan de man en dus door hem met „moeder“ of „dochter“ zou moeten aangesproken worden. Met de boete te betalen, verschuift hij de grenzen, door de Voorouders aan de geoorloofdheid van het huwelijk gesteld. Een huwelijk als het hier bedoelde wordt alleen toegestaan als man en vrouw slechts verre verwanten zijn.

De bruidschat dient, volgens den Toradja „om de oogen der kinderen ziende te maken“. Zoolang de bruidschat nog niet is betaald, behooren de kinderen alleen hunne moeder toe en kennen zij geen vader; zou men hun vragen: Wie is uw Vader? dan zouden zij antwoorden: Ik heb hem nooit gezien. Maar als de bruidschat is betaald, erkennen de kinderen hun vader, hunne oogen worden geopend, zoodat zij hem zien.

pompakangoera „de verjonger“, zoo heet de buffel door een man gegeven aan een meisje dat hij wil genegen maken hem te trouwen, als hij veel ouder is dan zij. Soms moeten er twee buffels gegeven worden, als de eischende partij zich sterk gevoelt. Onder de strandbewoners (Mohammedanen) eischt vaak eene jonge vrouw evenveel buffels als de man reeds vrouwen heeft getrouwd en door scheiding of dood heeft verloren.

petadji da mata „(wegens) het wegwerpen van hetgeen nog rauw is“. Deze uitdrukking bevat eene woordspeling, daar zij zoowel kan doelen op het wegwerpen eener vrucht waarin men al eens heeft gebeten, maar die men nog niet rijp vindt, als op het begraven (dat ook „wegwerpen“ heet) van iemand die nog levend (nog rauw, versch, nog niet droog, nog niet dood) is. Men duidt hiermede aan, de boete die een man betaalt voor het verbreken eener verloving. Hij werpt het meisje weg (scheidt van haar) terwijl zij nog levend is, terwijl hij haar had behooren te trouwen en haar pas had mogen wegwerpen (begraven) als zij dood was.

Andere uitdrukkingen voor dezelfde boete zijn: peloesoki „(wegens) het verfrommelen“ van het meisje, alsof zij een stuk geklopte boomchors ware; pelomboesi, pelogesi, „(wegens) het bemodderen“, van het meisje, dat allicht door de zaak een minder goeden naam krijgt.

lede mbiwi „(om te verkrijgen) het losgaan der lippen“, naam van het geschenk dat een man geeft om zijne vrouw, die meer op aandrang der familie dan uit eigen genegenheid met hem is getrouwd, er toe te krijgen met hem te spreken en vriendelijk met hem om te gaan, in plaats van haren tegenzin tegen haren man te toonen, door maar steeds tegen hem te zwijgen. Zulk een geschenk

(een buffel) werd ook dikwijls door de Napoesche hoofden gevraagd, als zij (zoogenaamd) eene boodschap van den vorst van Sigi hadden over te brengen. Zij wilden dan niet spreken eer die buffel was gegeven.

Pelioenaka „(wegens) het voorbijgaan“; naam van de boete op het geschenk dat geëischt wordt door eene ongetrouwde oudere zuster van den aanstaanden man harer jongere zuster, omdat zij zich door hem voorbijgegaan gevoelt.

Deze benamingen van boeten hebben bijna alle op huwelijkszaken betrekking. Rechtstermen van anderen aard zijn:

tamba mbela „(bij wijze van) lappen of dichten der wond“, naam der boete die de opsteller van voetangels of springlansen moet betalen, wanneer een ander zich daaraan verwondt of eens anders dieren zich daaraan kwetsen, doordat de opsteller niet voldoende had gewaarschuwd.

pedasi amaa „(om verlof te krijgen tot) het wegslaan der sintels“, naam der boete die iemand moet betalen, wanneer hij op de plek waar een huis of een dorp vroeger door den vijand is veroverd en verbrand, op nieuw is gaan wonen. Door het betalen der boete krijgt hij dan het recht om den verbranden boel op te ruimen, ook al is daarvan niets meer te zien, doordat de plek jaren lang onbewoond is gebleven.

karapa baeega „(ter vergoeding van) het scheuren van den schaamgordel“, vergoeding die men geeft aan iemand dien men in zijne plaats laat optreden bij een godsoordeel, om met de lans om het diepst in den grond te steken. Door de geweldige inspanning die de lanssteker van zich vergt, zou zijn schaamgordel kunnen scheuren.

palisi mpale „(voor) het afvegen der hand“, boete opgelegd door iemand die de harsproef bij een godsoordeel met goed gevolg heeft doorstaan, aan dengene die hem heeft aangeklaagd. De aangeklaagde moet den vinger in kokende hars steken; komt de vinger ongebrand uit de hars, dan blijkt het dat de aanklacht valsch was, waardoor de aangeklaagde het recht krijgt den aanklager te beboeten of zooals de geijkte beeldspraak luidt: vergoeding te vragen voor het afvegen van de aan de hand klevende hars.

doengka bente „(ter afkoop van) het neerhalen der omheining“. Indien een dorp zich versterkt, door de heining van hout en bamboe, die men in vreedestijd doorgaans laat vervallen, te vernieuwen en een andere stam ziet daarin een teeken van vijandschap tegen zich, dan kan die stam eischen dat men de heining weder omverwerpt. De oprichters der heining kunnen dit door de bovengenoemde boete afkopen.

kawaoe ntjombori „(om weg te nemen) den stank van het huis“ heet de boete die men vraagt van de verwanten van iemand die in het huis der beboeters is overleden en die niet tot hunne familie behoort, doch bv. op reis zijnde ongesteld is geworden en gastvrijheid heeft gevraagd.

pelomboesi ra banoea „(wegens) het bemodderen van het huis“,

is de boete die men oplegt aan iemand die een aantal malen is komen manen om betaling eener schuld, van welke de gemaande ten slotte kan bewijzen dat zij reeds is afbetaald. De maner heeft het huis niet alleen met het slijk zijner voeten bemodderd, maar ook de familie noodeloos in opspraak gebracht.

djolo mboeroko „het prikkelen der keel“, is hetgeen een schuldenaar geeft aan zijn schuldeischer, om dezen te bewegen terug te geven aan den eigenaar wat hij van een derden heeft weggenomen, om dezen laatste daardoor het recht te geven zijne schade op den eerstgenoemde te verhalen. Dit is eene wijze van schuldvordering, die dikwijls vele kwade gevolgen heeft en die daarom door den schuldenaar zooveel mogelijk wordt tegengehouden. Het gegeven geschenk werkt als iets waarmede de keel wordt geprikkeld, zoodat men het pas opgegetene weder overgeeft.

balara ntjaki „het leidsel der boete“ is een klein gedeelte eener te betalen boete, dat men den eischer vast geeft, om hem voorloopig tevreden te stellen. Men geeft hem dan reeds het leidsel in de hand, 't welk vast zit aan den neusring van den buffel dien hij nog moet ontvangen, zoodat hij verwacht aan dat leidsel den geheelen buffel te kunnen medevoeren.

kamale mpoengoe „(om te verkrijgen) dat de banden niet meer worden gevoeld“, boete die men betaalt voor het ten onrechte vatten en binden van een mensch of een dier, die men meent dat kwaad hebben gedaan.

tabasi ntana „(vergoeding) voor het plat trappen van den grond“, is hetgeen men betaalt aan het hoofd van een stam, indien men op het grondgebied van dien stam komt wonen en tevens zijn vee medebrengt dat dan op den grond van dien stam weidt en dien plat trapt.

oli mbiti „geld (tot afkoop van het gebruik) der beenen“ heet een duit dien men zendt aan den eigenaar van een varken of een buffel, als zulk een dier herhaalde malen in iemands rijstveld is gedrongen en daar schade heeft aangericht. Neemt de eigenaar van het dier dien duit aan, dan heeft de bezitter van den akker het recht het dier te dooden; de andere partij mag dan niet meer van zijne eigene beenen of van die van een boodschapper gebruik maken, om over het dooden van zijn dier te komen spreken. Volgens eene andere verklaring, is de duit de afkoopsom voor het gebruik der beenen, om het dier op te vangen. Door het aannemen van den duit ziet de eigenaar af van het opvangen van het dier, geeft het dus prijs.¹⁾

¹⁾ Het geven van die duit is een dwangmaatregel, toegepast op den eigenaar van het dier, om hem voor loon te huren, m. a. w. te dwingen, zijn dier op te vangen. Geeft men n.l. iets voor hetgeen men volgens het gewoonterecht niet behoeft te betalen, dan mag de eigenaar het niet meer weigeren. Op reis zijnde, mag men zijn honger en dorst stillen met kokosnoten, als men ze maar bij den boom gebruikt en ze niet medeneemt. Weigert de eigenaar zijne kokosnoten aan den reiziger en geeft deze daarop hem eenige duiten, dan mag de eigenaar ze niet meer weigeren (blz. 716).

Indien eene zaak in der minne wordt geschikt, heet het „beide partijen zullen te zamen het goede en het kwade aan één stok dragen“. Wordt iemand ten onrechte in het ongelijk gesteld, dan heet het dat „zijn recht hem verplettert“: eene booze macht is afgunstig van hem, juist omdat hij gelijk heeft en brengt hem nu ten onder, zoodat zijn recht de oorzaak is van zijn val; het komt op hem neer als een boom die hem verplettert. Evenzoo zegt men van een mooi meisje, dat door ziekte of verwonding leelijk wordt, dat zij door hare eigene schoonheid is ten val gebracht, omdat zij er teveel van had. Wordt iemand terecht veroordeeld, dan heeft zijn ongelijk hem gevelde.

Wanneer een man zwaar beboet is, gebeurt het wel eens dat zijne vrouw naar het hoofd gaat en door smeekende woorden tracht vermindering van het te betalen bedrag te verkrijgen. Gelukt het haar nu om bv. eene vermindering van 5 tot 3 buffels te verkrijgen, dan heet het van die twee afgedongen buffels, dat zij „door de sarong der vrouw zijn weggeveegd“ (nasao ntopi mbe'a).

Is eene zaak eenmaal uitgemaakt, dan heet zij „uitgetrokken als een doorn“, die niet meer in den voet komt als hij er eenmaal is uitgehaald. Van de bespreking eener zaak die tot een einde is gekomen, heet het dat zij „den overkant heeft bereikt“, of dat zij is „doorgehakt“, als de hals van iemand wien men den kop snelt (blz. 360—364).

De kleinere stammen, zooals de To Kadomboekoe, To Rompoe, To Tora'oe, To Palande, zijn niet veel meer dan een paar groote, onderling weder eng verzwagerde families. Voor de leden van zulk een familiecomplex gelden dezelfde verbodsbepalingen omtrent het gebruik van zekere woorden, die dan door synoniemen moeten vervangen worden of anders worden omschreven of vaag aangeduid. Daar dit gebruik eene betuiging van ontzag is, geldt het in bizondere mate van slaven tegenover vrijen en van het jongere geslacht tegenover het oudere (blz. 21).

Om het begrip „voorganger, hoofd, aanvoerder“ uit te drukken, gebruikt men in poëzie, nevens de gewone woorden mokole, kabosenja, datoe, tadoe, en de omschrijvingen uit de priestertaal taoe lajoe „hooge man“, of kongka „roofvogel“, z. v. a. „adelaar“, een koppen-snellersterm, ook allerlei buitenlandsche titels, bv. karadja, maradja, djena (Boegineesch), magaoe, maradika (uit het Parigisch), aroempone (eig. „Vorst van Bone, Boeg.), mandjara (titel van een hoofd te Wotoe), poenggawa (hoofd der Badjoreezen), bonto (titel van onderhoofden in Ampana) en zelfs het Holl. koemandaa (kommandant) (blz. 69).

tibo (eed), Minah. t., Sang. tiwa', Oud Jav., Daj. tiwah¹⁾, Bar. tiwa. Dit woord heeft verschillende beteekenissen. Die van „eed, plechtige gelofte“, is waarschijnlijk wel de grondbeteekenis; deze

¹⁾ Zie Adatrechtbundels VII, blz. 73, en XIII, blz. 141, 205, 342.

heeft het woord nog in de Minah. talen en in het Kaidipansch. Een der meest voorkomende en doorgaans stipt nagekomen geloften was die om aan de gestorvenen eene waardige uitvaart te verschaffen; deze gelofte werd gewoonlijk bij de eerste (voorloopige) begrafenis afgelegd. Vandaar dat tiwah in het O. Jav. en in het Dajaksch „doodenfeest“ beteekent.... In het Bar. is de beteekenis het sterkst afgeweken. Daar beteekent mampotiwa „iemand bevelen iets voor hem te doen, iemand bevelen verstrekken, om zijne hulp te genieten“.... (blz. 205—206).

SERIE O.
HET TORADJA-GEBIED.

Nº. 10.

VERWIJZING.

In het werk van drs. Adriani en Kruyt, De Bare'e sprekende Toradja's, worden door den schrijver van deelen I en II de To Sadang, of juistert: To Sa'dan (zie dl. III van het genoemde werk, blz. 715), gerekend te behooren tot de Toradja's en wel als derde groep naast de Oost- en de West-Toradja's. De schrijver van deel III echter beschouwt hun taal slechts als grenstaal van het complex der Toradjasche talen, meer naderend tot het Boegineesch, en wijst op haar sterke gelijkenis met het Mandarsch. Dit doet de vraag rijzen, of niet de To Sa'dan adatrechtelijk veeleer gebracht moeten worden onder den kring Zuid-Celebes, dan of zij met de bevolking van Mandar, Masenre-mpoeloe, Sidenreng, Doeri, en dergelijke streken misschien een zelfstandig aauhangsel van dien rechtskring vormen.

.... [Er] vestigde zich voor een eeuw geleden een Boeginees op de Zuidkust der bocht van Tomini wiens afstammeling, de Djena van Todjo, tot 1906 vorst was over de Toradja-stammen, langs de Todjo- en Ampana-rivieren gevestigd [vgl. Eindresumé III bijlagen blz. 168].

SERIE P.
ZUID-CELEBES.

N°. 8.

MEDEDEELING VAN DR. ADRIANI OVER VORSTENBESTUUR (1917).

In Loewoe' was de rol van de(n) Datoe of vorst(in) — man of vrouw — een geheel ornamenteele. De vijf opoe's of rijksraden, die het dagelijksch bestuur uitmaakten, hielden den Datoe, als hij een man was, met opium en vrouwen in een toestand van onbekwaamheid. Aan het volk mocht zich de Datoe niet vertoonen, althans zoo min mogelijk, en als hij eens voor den dag moest komen en een eindje loopen, b.v. als de gouverneur van Celebes hem te Palopo bezocht en hij dien aan den voet der trap van zijn paleis moest opwachten, beefde hij op zijne beenen en kon zich haast niet staande houden. Was de Datoe eene vrouw (zooals nu, dezelfde die zich in 1905 heeft overgegeven), dan hadden de opoe's nog gemakkelijker spel. Alles werd in den naam van de(n) Datoe bevolen of verboden, maar beroep op hem (haar) was niet mogelijk; de Datoe werd buiten bereik gehouden.

Zoo was de Datoe eigenlijk alleen bewaarder(-ster) van de gaoekäng's (woordelijk „spullen, gereedschappen, sieraden“) of aradjäng's („teekenen van grootheid“), de fetischen waarin de kracht des lands bewaard ligt, de rijkssieraden. Als erfstukken der vergode voorouders, maken zij den bezitter tot den regelrechten plaatsvervanger der voorouders, die dus op gelijke lijn met de voorouders komt te staan. De Datoe van Loewoe' werd door de Toradja's dan ook met de lamoas gelijk gesteld. Of hij een man was of eene vrouw, of hij oud of jong was, of hij stierf of werd opgevolgd, het kon hun niets schelen. Dat hij hen aan hun lot overliet en zich nooit met hen bemoeide, vonden zij juist zoo „goddelijk“ of „voorvaderlijk“ van hem, want hij liet daardoor de adat onaangeroerd. En dit is de groote taak van ieder hoofd. Het in stand houden van de adat is het „priesterlijke“ of „goddelijke“, dat ieder hoofd min-of-meer heeft. En ieder hoofd is plaatsvervanger der voorouders.

Dat zijn de opoe's dus feitelijk ook. De Datoe was ook een opoe, maar degene die bovenaan stond en dus (naar Inlandsche opvatting) het minste deed, langzamerhand heelemaal niets meer. De opoe's heeten dan ook „hadat“, als adat-bewaarders. Waar nog een gezondere toestand heerschte dan in het geheel verworpen bestuur van Loewoe', zooals b.v. in Mori, daar was de Datoe hoofd en

leider der zaken, met de hoofden der landschappen of landschapjes (dorpen) alleen daarom steeds overlegend, omdat hij anders geen kans had om de bevolen maatregelen te doen uitvoeren. De toestemming der landschapshoofden was hunne verantwoordelijkheid voor de uitvoering.

Behalve de vijf opoe's bij uitnemendheid, waren er nog negen, die den grooten rijksraad uitmaakten.

Het was alles weer in 't grootere, wat ieder dorpshoofd in 't klein was: leider van de gezamenlijke gezinshoofden, die onder zijne voorzitting beraadslaagden en besloten, maar dan ook moesten zorgen dat er aan de besluiten uitvoering werd gegeven.

De opoe's noemden zich, evenals het volk, palili, „onderdaan“, eigenlijk „omgeving“ van den Datoe.

De voorouders regeeren door de(n) Datoe, de Datoe door de opoe's. De Datoe bezit het land (niet de menschen), omdat het feitelijk van de voorouders is en hij de gaoekäng's heeft. Wie het land verlaat, heeft met de(n) Datoe niet meer te maken.

Ik geloof, dat het in Loewoe' al heel bijzonder was geworden met het „opbergen“ en het vergoddelijken van den Datoe. Intusschen werd er heel wat mede bereikt. De Toradja's waren trouwe onderdanen van de(n) Datoe, juist door de bijgeloovige vereering, die zij voor hem hadden. Er wordt nu nog wel eens (in 't geheim) beproefd schatting aan de Datoe te brengen, geheel bij wijze van offer, als b.v. de oogst dreigt te mislukken.